

De Jonkman van Gouda, De Pastoor van Tergouw en de hond die niet blafte

Wil Arts m.m.v. Jan Willem Klein

66

Tidings 2020

Portret van Charles Reade toegeschreven aan Charles Mercier
(collectie National Portrait Gallery, London. <http://npg.org.uk/collections/search/portrait/mw05240/Charles-Reade>)

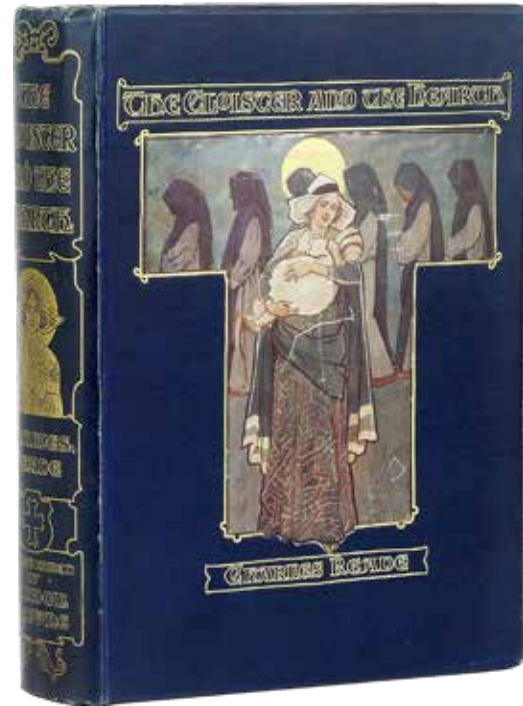
Dat het historische Gouda de belangrijkste plaats van handeling in een bejubelde Engelstalige roman is, is iets uitzonderlijks. Zo'n roman wil menig in de lokale geschiedenis geïnteresseerde Gouwenaar graag in de boekenkast hebben staan. Het Erasmus Genootschap Gouda was dan ook blij verrast toen het een paar jaar geleden een onverwachte gift uit Bennekom ontving. René van der Schans schonk een kleine verzameling van edities van de uit 1861 daterende vuistdikke historische roman *The Cloister and the Hearth, a tale of the middle ages* geschreven door Charles Reade (1814-1884).

De gift bestond uit vier verschillende Engelstalige edities van deze roman, een drietal Duitse vertalingen, een tweetal Nederlandse bewerkingen/vertalingen en een Amerikaanse stripversie. Tot slot was er een boek van de Amerikaanse hoogleraar letterkunde Albert Morton Turner, waarin deze minutieus onderzoekt op welke bronnen Reade zich bij het schrijven van deze roman baseerde.

Deze gift roept een aantal vragen op: Waarom was het Erasmus Genootschap Gouda de begiftigde? Welk verhaal bevat de roman en wat wordt er over het historische Gouda verteld? Berust dit verhaal op feit of fictie of allebei? Hoe werd het boek in Nederland in het algemeen en Gouda in het bijzonder ontvangen? Maar eerst dient een andere vraag te worden beantwoord. Bij veel lezers zal geen belletje zijn gaan rinkelen bij het horen van de naam van de schrijver en de titel van het boek. Hoe bekend is en was Charles Reade eigenlijk en hoe bejubeld zijn roman?

Auteur en boek

Charles Reade werd geboren in Ipsden in Oxfordshire en studeerde in Oxford. Na zijn afstuderen was hij tot aan

Door Gordon Browne fraai geïllustreerde editie van *The Cloister and the Hearth* (Londen 1912). (collectie Erasmus Genootschap Gouda, foto Bas van Beukering).

zijn dood als fellow verbonden aan Magdalen College, ook in Oxford. Tevens werd hij op een gegeven moment als advocaat toegelaten tot de Londense balie, maar hij beschouwde de eerste functie – toen hij eenmaal de doctorshoed had verworven – min of meer als een sinecure en de advocatuur oefende hij nooit uit. Hij verdiende zijn geld na zijn promotie voornamelijk met schrijven en regisseren. Zijn toneelstukken waren redelijk succesvol, maar hij werd pas echt populair als romanschrijver.

Zo werd hij door zijn tijdgenoten wel met Charles Dickens en Wilkie Collins vergeleken en achtten sommigen hem indertijd de grootste schrijver van historische vertellingen in het Verenigd Koninkrijk sinds Sir Walter Scott.¹ Van haast iedere roman die Reade schreef maakte

1. William J. Entwistle & Eric Gilett, *The Literature of England A.D. 500-1960* (Londen 1962), 127.

hij een goed gedocumenteerde aanval op maatschappelijke misstanden. Grote indruk maakten bijvoorbeeld *It is never too late to mend* (1856), dat een aanval was op de slechte toestanden in de Engelse gevangenissen van die tijd, en *Hard Cash* (1863), dat de slechte behandeling van geesteszieken in particuliere psychiatrische instellingen aan het licht bracht. In zekere zin gold dat ook voor *The Cloister and the Hearth* dat wel zijn bekendste en volgens veel critici ook zijn beste boek is.

Het is behalve een historische roman ook een felle aanklacht tegen de praktijken die in de late middeleeuwen gangbaar waren in de kerk. Sir Arthur Conan Doyle, de schepper van Sherlock Holmes, noemde aan het eind van de 19e eeuw dit boek zijn favoriete roman. Hij zei desgevraagd (in vertaling): 'Ik zou niet weten waar ik een roman kan vinden waarin de hoogste kwaliteiten van hoofd en hart zo goed samen gaan als in dit boek.'² De dichter en schrijver Algernon Swinburne schreef ongeveer tegelijkertijd (in vrije vertaling): 'De verscheidenheid van geschetste levens, de krachtadigheid van acties, de doelgerichtheid en het haast vanzelfsprekende meesterschap dat bij iedere stap van ieder stadium van het fictieve verhaal wordt vertoond, zouden op zichzelf al genoeg redenen moeten zijn om *The Cloister and the Hearth* onder de grootste meesterwerken van de vertelkunst te plaatsen [...]'.³ In hetzelfde essay ging Swinburne uitgebreid in op een geagiteerde discussie die door de Engelstalige literaire wereld in het begin van de jaren zestig van de 19e eeuw werd gevoerd. Het punt van discussie was of George Eliots *Romola* een grootser boek was dan Reades meesterwerk. Die discussie kwam bijvoorbeeld aan de orde in Oscar Wildes essay *The Decay of Lying – An Observation* dat in 1889 verscheen.⁴ Het is een socraatische dialoog over kunst en natuur die in de bibliotheek van een landhuis wordt gevoerd door twee karakters: Vivian, een *l'art-pour-l'art*-estheet, en Cyril, een kunstliefhebber die het devies *natura artis magistra* als richtsnoer lijkt te hanteren. Vivian betoogt op een gegeven moment (weer in vertaling) '[D]at hij niets triester kent uit de literatuurgeschiedenis dan de kunstenaarsloopbaan van Charles Reade. Hij schreef een wonderschoon boek *The Cloister and the Hearth*, een boek dat zoveel

Amerikaanse stripversie van *The Cloister and the Hearth* daterend uit 1949 en als no. 66 verschenen in de reeks *Classics Illustrated* (collectie Erasmus Genootschap Gouda, foto Bas van Beukering)

beter is dan (George Eliots, w.a.) *Romola* zoals dat weer zoveel beter is dan (haar, w.a.) *Daniel Deronda*. Hij verdede de rest van zijn leven met een waanzinnige poging om modern te zijn, de publieke aandacht te richten op de toestand van onze gevangenissen en het bestuur en

2. A. Conan Doyle, 'My favourite novelist and his best book', *Munseys Magazine*, January 1889, 602-606.

3. Algernon Swinburne, *Miscellanies* (Londen 1886), 271-302.

4. *The Works of Oscar Wilde* (Londen 1963) 825-843.

5. George Orwell, *Complete Works* (Londen 1998), XII, 232-234.

beheer van onze particuliere krankzinnigengestichten.’

In de 20e eeuw raakte Reades werk echter allengs uit de gratie. George Orwell is daarover wat ambivalent in een essay dat hij in 1940 in *The New Statesman and Nation* schreef (opnieuw in vertaling):

‘Omdat de boeken van Charles Reade in goedkope edities worden uitgegeven, mag men veronderstellen dat hij nog steeds zijn volgers heeft, maar het is ongebruikelijk iemand te ontmoeten die hem uit vrije wil heeft gelezen. Bij de meeste mensen schijnt zijn naam, op zijn best, een vage herinnering op te roepen aan het ‘doen’ van *The Cloister and the Hearth* als een vakantietaak. Ze worden er niet gelukkiger op als ze worden herinnerd aan juist dit boek [...]. Reade schreef verscheidene saaie boeken en *The Cloister and the Hearth* is er een van. Maar hij schreef ook drie romans waarvan ik zou wedden dat ze het verzamelde werk van [...] George Eliot overleven [...]’.⁵

René van der Schans was het met Orwells typering kennelijk niet eens. Hij staat daarin niet alleen. Vandaag de dag zijn op internet liefs 124 verschillende edities van Reades beroemdste boek te koop. De laatste moderne edities dateren van 2007 en 2013. De meeste vroegere edities zijn nog steeds antiquarisch verkrijgbaar. De prijzen variëren aanzienlijk. E-book versies zijn gratis te downloaden. Papieren versies zijn veelal zelfs in gebonden staat relatief goedkoop te krijgen, zo rond de € 5 à € 10. Een Engelse eerste druk kun je al kopen voor € 115, maar een eerste Amerikaanse druk is duurder tot zelfs \$ 425 toe. Een *collector's item* blijkt de Amerikaanse stripversie te zijn. Een ongeschonden, piekfijn exemplaar van de eerste druk brengt meer dan \$ 100 op.

Gouda in de roman

Als je slechts naar de titels van de twee Nederlandse bewerkingen/vertalingen kijkt, wordt al duidelijk dat Gouda de belangrijkste plaats van handeling is. Kennelijk voldeed om verkoopredenen een letterlijke vertaling als ‘Het klooster en de huiselijke haard’ niet. In 1870 publiceerde S.J.H. van Noorda bij de Gebroeders Binger in Amsterdam namelijk in drie delen *De Jonkman van Gouda. Een Hollandsch verhaal uit de XVde eeuw naar het Engelsch*

van “Ch. Reade”. In 1913 volgde een nieuwe vertaling, nu in twee delen, bij G.F. Callenbach in Nijkerk, getiteld *De Pastoor van Tergouw. Een verhaal uit de middeleeuwen*.

Meer duidelijkheid krijgen we nog als we kijken naar wat Reade zoal te vertellen heeft. In de inleiding verwijst hij naar een in draaglijk Latijn geschreven, beschimmelde kroniek waarin het tragische verhaal wordt verteld van twee 15e-eeuwse geliefden, Gerard Eliasz en Margaretha Brandt. Die kroniek is echter zo kort en bondig in het beschrijven van hun levens dat Reade zich geroepen voelde zijn verbeeldingskracht aan te spreken om hun

Titelblad van de uitgave door Paullus Merula van het *Compendium Vitae van Erasmus (Leiden 1607)*. (gedigitaliseerde versie van het exemplaar UB Gent, books.google.nl)

geschiedenis tot leven te wekken. Het verhaal begint in het Hollandse stadje Tergouw (Gouda), waar de eenvoudige lakenkoopman Elias en zijn vrouw Catharina wonen met hun schare kinderen. Een van die kinderen is de al eerder genoemde Gerard, die door zijn ouders is voorbestemd voor het priesterschap. Deze wordt echter, terwijl hij de eerste lagere wijding van lector reeds heeft ontvangen, hevig verliefd op Margaretha, de dochter van een Zevenbergse geleerde chirurgijn. Vanaf dat moment is zijn leven een worsteling. Wat te kiezen: celibaat of huwelijk, klooster of huiselijke haard? Daar komt nog bij dat de geliefden worden dwarsgezet door de hebzuchtige en schurkachtige Goudse burgemeester Gijsbrecht van Swieten. De geliefden verlopen zich zonder dat zijn ouders dat weten. Als ze echter voor het altaar in Zevenbergen staan, wordt de huwelijksplechtigheid verstoord door iemand die uit geldzuchtige overwegingen – hij wil worden afgekocht – bezwaar maakt tegen het voltrekken van het huwelijk omdat Gerards ouders er niet mee akkoord zijn. De Goudse burgemeester, die in het geheim de erfenis van de grootvader van Margaretha heeft verdonkeremaand, ziet in dat de slimme en geschoolde Gerard een gevaar vormt voor zijn geldkist. Hij maakt gebruik van een klacht van vader Elias en laat diens zoon opsluiten in de toren (sic!) van het Goudse stadhuis. Gerard, geholpen door een zus en broer, ontsnapt echter en slaat op de vlucht. Via Duitsland reist hij naar Italië waar hij zijn brood wil verdienen als kopiist en illustrator van handschriften. Als hij maar goed spaart, denkt hij, heeft hij genoeg geld om naar Holland terug te keren om toch met Margaretha te kunnen trouwen. Op reis naar en in Italië beleeft hij allerlei hachelijke avonturen. Margaretha – die in verwachting blijkt – en haar vader zijn inmiddels om de schande te ontlopen naar Rotterdam verhuisd om daar haar kind te baren. De pas geboren zoon wordt naar zijn vader vernoemd en krijgt bij de doop dus de naam Gerard. Twee luie en jaloerse broers van Gerard, uit op een groter deel van de erfenis, laten hem op initiatief van de Goudse burgemeester per brief weten dat zijn geliefde is overleden. Hij kiest daarop voor het klooster en wordt dominicanermonnik. Volgens trekt hij als welbespraakt prediker door Europa

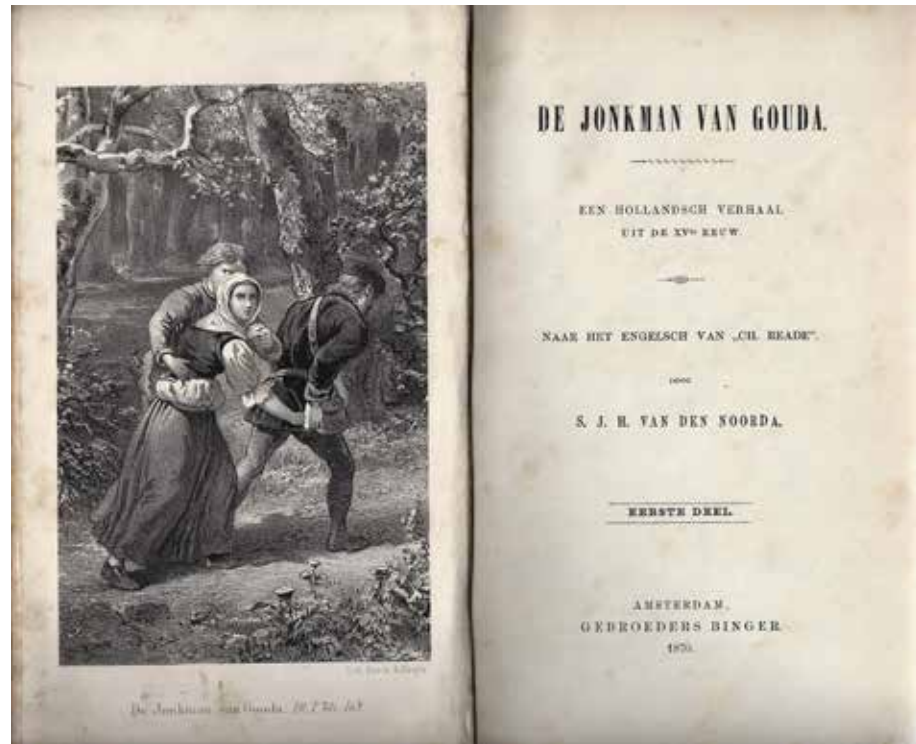
Portret van Dominicus Baudius door Arnoud van Halen (collectie Rijksmuseum Amsterdam; <http://rijksmuseum.nl/nl/zoeken?q='Dominicus + Baudius' etc.>)

om het geloof uit te dragen. Na jaren keert hij eindelijk op doorreis naar Engeland terug in Holland om daar het graf van de dood gewaande Margaretha te bezoeken. Hij kan het graf niet vinden, maar ontwaart tijdens een door hem gehouden preek in de St. Laurenskerk in Rotterdam zijn dood gewaande geliefde. Bang dat hij de verleiding niet zal kunnen weerstaan, mijdt hij Margaretha echter en wordt kluizenaar in de buurt van Gouda. Margaretha, die inmiddels toch de grootvaderlijke erfenis heeft gekregen en nu aanzienlijke bezittingen in Gouda heeft, ontdekt echter Gerards schuilplaats en haalt hem over terug te keren naar Gouda waar hij tot pastoor is benoemd. Reade onthult aan het einde van zijn verhaal dat het grootste deel van zijn verhaal fictie is, maar dat een

6. (Londen 1915).

7. (Chicago 1938).

8. Pierre Bayle, 'Erasmé', *Dictionnaire historique et critique* (Rotterdam 1720); Samuel Knight, *The Life of Erasmus* (Cambridge 1726); John Jortin, *The Life of Erasmus* (Londen 1808).

Titelblad van eerste deel van S.J.H. van den Noorda, *De Jonkman van Gouda*. Een Hollandsch verhaal uit de XVde eeuw. Naar het Engelsch van „Ch. Reade“ (Amsterdam 1870). (collectie Erasmus Genootschap Gouda, foto Bas van Beukering)

deel is ontleend aan het werk van Gerard junior die alreeds de grootste geleerde van zijn tijd werd: Desiderius Erasmus.

Feit of fictie?

Nu is duidelijk waarom René van der Schans het Erasmus Genootschap Gouda bedacht met zijn gift. Er blijven echter nog vragen over. Een van die vragen luidt of Reades stelling dat Erasmus' grootouders en ouders Goudse burgers waren op feiten berust of dat deze een product is van zijn rijke verbeelding. Een voorlopig antwoord valt te ontleen aan twee van de door Van der Schans geschonken boeken. Het eerste boek is een door C.B. Wheeler ingeleide en geannoteerde Engelse uitgave van *The Cloister and the Hearth*.⁶ In zijn inleiding stelt Wheeler (xi) dat de door Reade gememoreerde beschimmelde kroniek haast wel zeker Erasmus' in 1524 geschreven *Compendium Vitae* is. Aan het eind van deze editie

wordt dat deel ervan dat relevant is voor Reades boek in Engelse vertaling weergegeven (773-774). Hetzelfde concludeert Albert Morton Turner in *The Making of The Cloister and the Hearth* (18), het tweede boek.⁷ Turner verwijst naar een herdenkingsartikel na het overlijden van Reade waarin de schrijfster vermeldt dat Reade ooit triomfantelijk de korte autobiografie van Erasmus uit zijn boekenkast trok en aan haar toonde. Wijzend op het stukje eruit waarin Erasmus het levensverhaal van zijn grootouders en ouders vertelt, merkte hij op dat dit de basis was voor zijn roman. Het probleem is echter dat de plaatsnamen Tergouw en Gouda niet in die autobiografie voorkomen. Turner voegt er echter aan toe dat dit gegeven wel te vinden is in een aantal biografieën van Erasmus die Reade consulteerde.⁸ Maar waar hadden die dat dan weer vandaan? Daarvoor moeten we wat dieper graven. De eerste bekende biografie van Erasmus werd in 1607 uitgegeven door de Leidse hoogleraar Paullus Merula. Zijn *Vita Des. Erasmi Roterodami* was een verza-

meldossier waarin voor het eerst Erasmus' *Compendium Vitae* werd gepubliceerd samen met een aantal van diens jeugdbrieven en testimonia van vrienden, tijdgenoten en latere bewonderaars.⁹

Een van die brieven was geschreven door Merula's Leidse collega Dominicus Baudius. Deze vermeldt dat Erasmus' vader Gerard een goed onderlegde burger van Gouda was afkomstig uit een redelijk goeude Goudse familie en dat Erasmus oorspronkelijk naar zijn vader werd vernoemd. Ook van hem stamt het door Reade overgenomen verhaal dat Gerard Eliasz welbespraakt was en in Gouda Praet werd genoemd. Baudius baseerde zich vermoedelijk op geruchten in deze streken die wel eens authentieke herinneringen zouden kunnen bevatten. Die geruchten over Erasmus' afkomst als zoon van een Goudse priester of pastoor en diens huishoudster waarden al eerder rond, zelfs tijdens diens leven.

We weten inmiddels dat het *Compendium Vitae* in grote lijnen klopt, maar in detail – vooral wat zijn jeugd betreft – was Erasmus niet altijd even waarheidsgetrouw. Zo weten we uit andere brieven van zijn hand dat hij een broer had, Pieter geheten, die een paar jaar ouder was en met hem samen opgroeide. Uit brieven aan hem kunnen we opmaken dat zijn moeders familienaam niet Brandt was, zoals Reade verzong, maar vermoedelijk Rutgers.¹⁰ Over de loopbaan van zijn vader zijn de laatste decennia verschillende archivale vondsten gedaan. Inderdaad blijkt zijn vader in Italië te zijn geweest waar hij als kopiist heeft gewerkt, maar dat was in de tweede helft van de jaren vijftig van de 15e eeuw, dus zo'n tien jaar voor Erasmus' verwekking en geboorte.¹¹ Van 1471 tot en met 1476 was hij onderpastoor in Woerden en van 1476 tot en met 1480 oefende hij dezelfde functie uit in Gouda.¹² Waar hij en Margaretha verbleven ten tijde van de verwekking van zijn beroemde zoon is echter nog steeds onduidelijk. Was hij toen misschien al als priester aan de Goudse Sint-Jan verbonden en was zij zijn huishoudster? Of was de band van zijn vader met Gouda veel vluchtiger dan door veel Erasmusbiografen verondersteld?

Receptie is Nederland

Terug naar Reades befaamde roman. Het voorafgaande maakt benieuwd naar de ontvangst ervan in Nederland en meer specifiek in Gouda. Werkten de verhollandste en vergoudste titels inderdaad positief op de belangstelling? Van de Engelstalige editie zijn in de jaren zestig van de 19e eeuw geen besprekingen te vinden in de toenmalige Nederlandse dagbladen en evenmin in de belangrijkste Nederlandse literaire tijdschriften van die tijd zoals *Vaderlandsche Letteroefeningen*, *De Gids* en de *Hollandsche Spectator*. Noorda's bewerking verscheen in 1870 in boekvorm en werd haast onmiddellijk vermeld in *Het Nieuwsblad voor den Boekhandel*.

Het boek verscheen in hetzelfde jaar ook als feuilleton in de krant *Het Nieuws van den Dag*. Noorda's bewerking wordt heel snel door dominee O.C.M. van Oostzee besproken in *Vaderlandsche Letteroefeningen*.¹³ Hij is lovend over dit werk dat hij in vele opzichten hoogst voortreffelijk vindt. Maar er zijn zijns inziens kleinigheden die het werk nodeloos ontsieren. Zo wemelt het van vertaal- en drukfouten. Erger is nog dat de schrijver de grofste onbekendheid laat zien met plaats en tijd. Wat onze omgeving betreft, merkt hij op dat Rotterdam in het midden van de 15e eeuw nog geen aanzienlijke koopmansstad was, zoals Reade vooronderstelt, maar een onbeduidende plaats. Wat dat betreft heeft hij zeker gelijk. Rotterdam had in die tijd slechts 5.000 inwoners en geen stemrecht in de Staten van Holland, terwijl Gouda zo'n 11.000 inwoners had en wel stemgerechtigd was. Dat Filips de Goede, Hertog van Bourgondië, Brabant en Limburg, Graaf van Vlaanderen, Holland en Zeeland enz. enz. hof hield in het Rotterdam van zijn tijd is – zo laat Reade zien – voor een romanschrijver niet ondenkbaar, maar voor een historicus onvoorstelbaar. In tegenstelling tot wat Reade dacht, kwam je in die tijd komende vanuit Gouda niet vanuit het westen Rotterdam binnen door de Schiedamse poort, maar door de Goudse poort aan de andere kant van de stad. Ook daarin had de bespreker gelijk. Verder ligt Zevenbergen niet tussen Rotterdam en Gouda. Heeft Reade zich vergist en verwisselde hij het Brabantse Zevenbergen met het Hollandse Zevenhuizen?

Of had hij voor zijn verhaal nu eenmaal nodig dat Zevenbergen tussen de twee plaatsen werd gesitueerd? Reade laat ook allerlei mensen om het minste en geringste voor een boodschap tussen Gouda en Rotterdam heen en weer reizen alsof het een kippeneindje was. Terecht merkt Van Oosterzee op dat de steden toentertijd op minstens vier uur gaans van elkaar lagen. Dat zou dan via de 's-Gravenweg zijn geweest en die was in die tijd nog niet verhard. En je zou daaraan kunnen toevoegen: via Zevenhuizen was de reis nog veel langer. De criticus besloot met de constatering dat veel van wat in het boek wordt beschreven over de rand van het waarschijnlijke is. Maar hij voegt er vergoelijkend aan toe: 'Nu, het is een roman (...) en in vele opzichten een uitmuntende'. Vermeldingen van Noorda's vertaling en bewerking vinden we in de jaren erna nog sporadisch terug in het *Algemeen Handelsblad* (1875), de *Leeuwarder Courant* (1882) en het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (1883).

Toen in 1913 een nieuwe vertaling verscheen, werd deze van de belangrijkste literaire tijdschriften alleen in *De Tijdspiegel* besproken door de romanschrijfster Elise Soer.¹⁴

Haar kritiek op de historische accuraatheid was veel milder. Zij verwees slechts naar Busken Huets *Land van Rembrand* waar een ander beeld van de ouders van Erasmus wordt geschilderd, namelijk de vader als een dorpspastoor uit de buurt van Gouda die bij zijn huishoudster twee kinderen had verwekt. Verder was zij lovend. Zij besloot haar bespreking als volgt: 'Zeker, dit

9. Over de verschillende Leidse uitgaven van Erasmus' *Compendium Vitae*: Paula Koning, 'De twee levens van Erasmus in Leiden. Petrus Scriverius en Paullus Merula als biografische beeldvormers' in: *De Zeventiende Eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief* 27, 2011, nr.1, 37-48.

10. Albert Hyma, *The Youth of Erasmus* (Ann Arbor 1930).

11. G. Avarucci, 'Due codici scritti da 'Gerardus Helye' padre di Erasmo', *Italia medioevale e umanistica* 26, 1983, 215-255.

12. Koen Goudriaan, 'Erasmus en Gouda: een vluchtige relatie' in: *De Schatkamer. Regionaal Historisch Tijdschrift Midden-Holland*, 31, 2017, nr. 3, 38-43; Koen Goudriaan, 'New Evidence on Erasmus' Youth', *Erasmus Studies*, 39, 2019, 184-216.

13. 1871, 347-350.

14. 1913, 282-284.

Titelblad eerste deel van Charles Reade, *De Pastoor van Tergouwe*. Een verhaal uit de middeleeuwen (*Nijkerk* 1913). (collectie Erasmus Genootschap Gouda, foto Bas van Beukering)

boek is vol goed geschreven tooneelen in een stijl en geest, die vaak aan Erasmus' Zamen spraken herinnert, ook waar die er niet aan zijn ontleend; dit zij den auteur tot zijn eer gezegd'. Korte en positieve besprekingen kreeg de nieuwe vertaling ook in een lange reeks protestantse tijdschriften zoals *Nil desperandum Deo duce: orgaan van het studenten-corps van de Vrije Universiteit* (12-09-1913), *De vriend van oud en jong: christelijk en we-*

tenschappelijk weekblad (3-06-1914), *De school met den Bijbel* (9-10-1913), *De bazuin: gereformeerde stemmen uit de Christelijke Afgescheidene Kerken* (6-02-1914) en *Ons tijdschrift: christelijk letterkundig maandblad* (begin 1914). Vermoedelijk was die aandacht te danken aan de door Reade geleverde kritiek op de praktijken in de laat-middeleeuwse katholieke kerk en bood het boek eens te meer een rechtvaardiging voor de reformatie.

Receptie in Gouda

Tot slot de vraag: Hoe werd er in Gouda op de twee vertalingen gereageerd? Het antwoord stelt teleur: we weten het niet. In de collectie van Bibliotheek Gouda ontbreken zowel het Engelstalige origineel als de twee Nederlandse vertalingen. In de Librijecollectie van het Streekarchief Midden-Holland bevindt zich alleen de tweede vertaling uit 1913, *De Pastoor van Tergouw*, (plaatsnummer 504 C 18-19). Maar... die is pas in 1981 verworven! In de *Goudsche Courant* is in het jaar en de jaren na het verschijnen van het origineel en van de Nederlandse vertalingen geen vermelding, laat staan bespreking te vinden. Terwijl er bijvoorbeeld wel advertenties in staan voor vertalingen van romans van Engelse tijdgenoten als Anthony Trollope, George Eliot en William Makepeace Thackeray. Ook blijkt in het archief na uitgebreid zoeken geen verdere aanwijzing te vinden. Maar dit wordt misschien veroorzaakt door gebrek aan bronnen. De archieven van in die tijd florerende Goudse leesgezelschappen als Per Aspera ad Astra, Elck wat Wils of Concordia zijn immers niet, of slechts fragmentarisch overgeleverd. Hoe valt dit (ogenschijnlijke) gebrek aan belangstelling te verklaren? Een eerste hypothese luidt dat de toenmalige Gouwenaars al die tijd onwetend zijn geweest van het bestaan van dit boek. Gezien de publiciteit in sommige Nederlandse dagbladen en tijdschriften lijkt die hypothese te moeten worden verworpen. Voor een tweede hypothese moeten we te rade gaan bij Sir Arthur Conan Doyle, *The Memoirs of Sherlock Holmes*. Een van de verhalen in die bundel is *The Silver Blaze*.¹⁵ Het handelt over het in de nacht verdwijnen van een beroemd renpaard en de moord op de trainer ervan. Sherlock Holmes lost de zaak op door

de aandacht van de politie te richten op het feit dat de waakhond die nacht *niet* blafte. Hij concludeerde uit dit negatieve feit dat de bandiet een goede bekende was van de hond. Wat wordt hiermee gesuggereerd? Dat de Gouwenaars sinds het verschijnen in 1714 van Walvis *Beschrijving der stad Gouda* zo bekend waren met het wel en wee van de ouders van hun beroemde stadgenoot dat ze een beetje blasé geworden zich verwaardigden om *geen* aandacht aan Reades befaamde boek en de twee Nederlandse vertalingen te besteden. Ook dat lijkt weinig waarschijnlijk. Tot slot een laatste hypothese. Tussen de publicatie in 1845 van het artikel 'De geboorteplaats van Erasmus' van de Goudse predikant M.A.G. Vorstman en de grootse Goudse herdenking van de sterfdatum van Erasmus in 1936 was de belangstelling voor Erasmus en diens ouders weggeëbd.¹⁶ ¹⁷ Die hypothese lijkt plausibeler. In 1924 publiceerde Johan Huizinga zijn inmiddels beroemde biografie van Erasmus. Hierin beschreef hij Erasmus als een erfplater van onze Europese beschaving en een historische figuur wiens werking inmiddels was afgelopen. 'Hij heeft zijn werk gedaan en zal niet meer tot de wereld gaan spreken', stelde hij.¹⁸ In 1936, toen werd herdacht dat Erasmus 400 jaar geleden was overleden, moest Huizinga echter zijn ongelijk erkennen.¹⁹ 'De wereld', zo betoogde hij, 'heeft zich inmiddels in menig opzicht zo heftig en bot tegen de Erasmiaanse geest gekeerd, dat Erasmus weer als een morele wegwijzer wordt gezien die nog steeds iets belangrijks tot ons te zeggen heeft.' Was dit besef ook in Gouda in 1936 doorgedrongen? Wie het weet, mag het zeggen.

15. Sir Arthur Conan Doyle, *The Complete Sherlock Holmes Short Stories* (Londen 1976), 395-432.

16. *Nederlandsch Archief voor de Kerkelijke Geschiedenis* 15, 1845, 233-239.

17. Paul H.A.M. Abels, 'Der Goude eigend haar den grooten Erasmus toe'. Locale toe- en ont-eigeningsprocessen rond een Europees icoon van geleerdheid' in: *Tidings van die Goude*, 24, 2006, 117-130.

18. J. Huizinga, *Verzamelde Werken*, (Haarlem 1950), 6, 181.

19. Zie hiervoor zijn gedenkrede in Bazel en Rotterdam, Huizinga, *Verzamelde Werken*, 6, 204-234.